ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ
ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΞΙΣΜΟ & ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ

Οδηγίες προς τον/την εκπαιδευτικό

Βάσια Τσάμη
Μεταδιδακτορική ερευνήτρια,
Διδάσκουσα Κοινωνιογλωσσολογίας στο Τμήμα Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Αθηνών

Νικολέττα Παναγάκη
Υποψήφια διδακτόρισσα Κοινωνιογλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών

ΣΗΜΕΙΟ για τη μελέτη & την αντιμετώπιση της ακροδεξιάς

Το τελευταίο χρονικό διάστημα, στην Ελλάδα έχουν δημοσιοποιηθεί φαινόμενα λεκτικών επιθέσεων, σεξουαλικών κακοποιήσεων και βιασμών. Η καταγγελία της Σοφίας Μπεκατώρου αποτέλεσε την αφορμή ώστε να ακολουθήσουν πολλές ακόμα αντίστοιχες καταγγελίες λεκτικών, σωματικών ή/και σεξουαλικών επιθέσεων. Πίσω από αυτά τα περιστατικά βρίσκονται σε πολλές περιπτώσεις πτυχές της έμφυλης βίας, αναδεικνύοντας διάφορα φαινόμενα σεξισμού. Σύμφωνα με το ερευνητικό και υποστηρικτικό κέντρο ΔΙΟΤΙΜΑ,[1] ο όρος σεξισμός

> χρησιμοποιείται για να περιγράψει το σύνολο των (κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, δικαστικών, συμβολικών) θεσμών, αλλά και ατομικών ή συλλογικών συμπεριφορών, που εκφράζουν, διαιωνίζουν και νομιμοποιούν την κυριαρχία των ανδρών σε βάρος των γυναικών. Παράγωγα του σεξισμού αποτελούν και η ομοφοβία, η αμφιφοβία και η τρανσφοβία.

Αναμφισβήτητα, ο σεξισμός έχει πολλές εκφάνσεις και εκδηλώνεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Στον σεξισμό, λοιπόν, εντάσσονται διάφορες μορφές έμφυλης βίας, όπως οι λεκτικές επιθέσεις, οι διακρίσεις, η ψυχολογική και σωματική βία, η σεξουαλική παρενόχληση, ο βιασμός και ο φόνος με έμφυλα κίνητρα (π.χ. γυναικοκτονία). Όλα τα παραπάνω τροφοδοτούνται από έμφυλα στερεότυπα, φυσικοποιημένα και εμπεδωμένα με τρόπο που δύσκολα ανιχνεύονται.

Σε αυτό το πλαίσιο θεωρούμε καθοριστικό τον ρόλο της σχολικής εκπαίδευσης και την ετοιμότητα των εκπαιδευτικών ώστε να επιτευχθεί η ενδυνάμωση των κριτικών αντανακλαστικών των μαθητών/τριών. Η ανάγκη για εκπαιδευτικό υλικό προσανατολισμένο προς μια τέτοια κατεύθυνση γίνεται όλο και πιο επιτακτική, αν αναλογιστούμε ότι

> στα ελληνικά δεδομένα η καταγραφή και η χαρτογράφηση των σχολικών προγραμμάτων και εγχειριδίων που ασχολούνται με τις έμφυλες ταυτότητες και τη σεξουαλική εκπαίδευση παρουσιάζουν κενά, ενώ οι σχετικές

[1] Πηγή: https://diotima.org.gr/orologies/#1549466873604-d2a51892-12e5.

προσπάθειες είχαν πάντοτε έναν αποσπασματικό χαρακτήρα.[2]
(Καραγιάννη κ.ά. 2018: 6)

Ο γενικότερος σκοπός ενός τέτοιου εγχειρήματος περιλαμβάνει την ενημέρωση, την ευαισθητοποίηση και την ενδυνάμωση των μαθητών/τριών, ώστε να μπορούν να επεξεργάζονται και να αναστοχάζονται κριτικά πάνω σε θέματα που σχετίζονται με το φύλο, στη σύγχρονη κοινωνιογλωσσική πραγματικότητα. Αυτό θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο του *κριτικού γραμματισμού* (critical literacy), ο οποίος αποσκοπεί στον προσανατολισμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε αναλύσεις που αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο τα κείμενα ενισχύουν (συχνά υπόρρητα και καλυμμένα) κοινωνιογλωσσικές ανισότητες, διακρίσεις, φαινόμενα ρατσισμού, σεξισμού κ.λπ. (Fairclough 1995: 217). Ένα πρόγραμμα κριτικού γραμματισμού στοχεύει οι μαθητές/τριες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν, να αμφισβητούν και να επιχειρούν να μεταβάλλουν τις κοινωνιογλωσσικές ανισότητες που αναπαράγονται μέσα από τις γλωσσικές, επικοινωνιακές και κειμενικές συμβάσεις (Clark & Ivanič 1999: 64, 240-241). Οι μαθητές/τριες, καλλιεργώντας τον κριτικό τους γραμματισμό, μπορούν να προσεγγίσουν την κοινωνική πραγματικότητα και τις κοινωνιογλωσσικές δομές όχι ως φυσικά, δεδομένα και αμετάβλητα στοιχεία, αλλά ως φυσικοποιημένες καταστάσεις υπό διαρκή διαπραγμάτευση και μεταβολή (Fairclough 1989: 239).

Εστιάζοντας το ενδιαφέρον μας σε θέματα φύλου, κείμενα τα οποία εμπεριέχουν σεξιστικές θέσεις και πρακτικές ή κείμενα τα οποία στοχοποιούν την ύπαρξη αυτού του φαινομένου μπορούν να αποτελέσουν ενδιαφέρον και αποκαλυπτικό εκπαιδευτικό υλικό ώστε να συζητηθούν στην τάξη τέτοιου είδους θέματα.

Ειδικότερα, οι διδακτικοί στόχοι μας μπορούν να διατυπωθούν ως εξής:

Στόχος είναι οι μαθητές/τριες:

- να αποκτήσουν επίγνωση των έμφυλων στερεοτύπων που κυκλοφορούν και (ανα)παράγονται,
- να προβληματιστούν αναφορικά με την κατασκευή των στερεοτύπων αυτών και την επιτέλεσή τους – πολλές φορές με έμμεσους και καλυμμένους τρόπους,

[2] Βλ. επίσης, έρευνες του Κέντρου Ερευνών για Θέματα Ισότητας (https://www.kethi.gr/).

- να συνειδητοποιήσουν την έκταση των έμφυλων στερεοτύπων τόσο σε ανεπίσημες επικοινωνιακές περιστάσεις της καθημερινότητάς μας όσο και σε διάφορα κείμενα που μας περιβάλλουν (π.χ. ειδησεογραφικά κείμενα, έντυπες και τηλεοπτικές διαφημίσεις, θεσμικά κείμενα, χιουμοριστικά memes),
- να ενημερωθούν σε σχέση με θέματα προσδιορισμού και ταυτότητας φύλου,
- να συνειδητοποιήσουν τις διαδικασίες με τις οποίες τα έμφυλα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις διαμορφώνουν τις στάσεις μας,
- να αναστοχαστούν σχετικά με τις έμφυλες νόρμες και τις κοινωνικές προσδοκίες,
- να συνειδητοποιήσουν τη σημαντικότητα της ισότητας των ατόμων και τη σπουδαιότητα διασφάλισης των ανθρώπινων δικαιωμάτων ανεξάρτητα από τις έμφυλες ταυτότητες,
- να είναι σε θέση να μετασχηματίσουν την ενδοσχολική αυτή εμπειρία σε πρακτικές στην εξωσχολική, καθημερινή τους πραγματικότητα (προσωπική, οικογενειακή, κοινωνική και μελλοντικά εργασιακή).

Με αυτόν τον τρόπο θα είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν πώς τα έμφυλα στερεότυπα οικοδομούν «μια ολόκληρη πυραμίδα σεξισμού, μισογυνισμού, έμφυλης τοξικότητας και βίας» και να προχωρήσουν σε δράσεις αμφισβήτησης και αποδόμησης αυτής της γλωσσικής και κοινωνικής κατασκευής (Κοσμάτος κ.ά. 2020: 7). Αναπροσαρμόζοντας την πυραμίδα που προτείνουν οι Κοσμάτος κ.ά. (2020: 71), διαμορφώσαμε έξι διδακτικές ενότητες οι οποίες πραγματεύονται θέματα έμφυλου ρατσισμού και καλύπτουν από πιο «ήπιες» και «αθώες» μορφές σεξισμού μέχρι πιο σοβαρές και αξιόποινες πράξεις. Μέσα από αυτή την ιεράρχηση, οι μαθητές/τριες θα αποκτήσουν μια συνολική εικόνα για τους τρόπους εκδήλωσης του σεξισμού και συγχρόνως θα συνειδητοποιήσουν τον βαθμό σοβαρότητας κάθε εκδήλωσης σεξισμού.

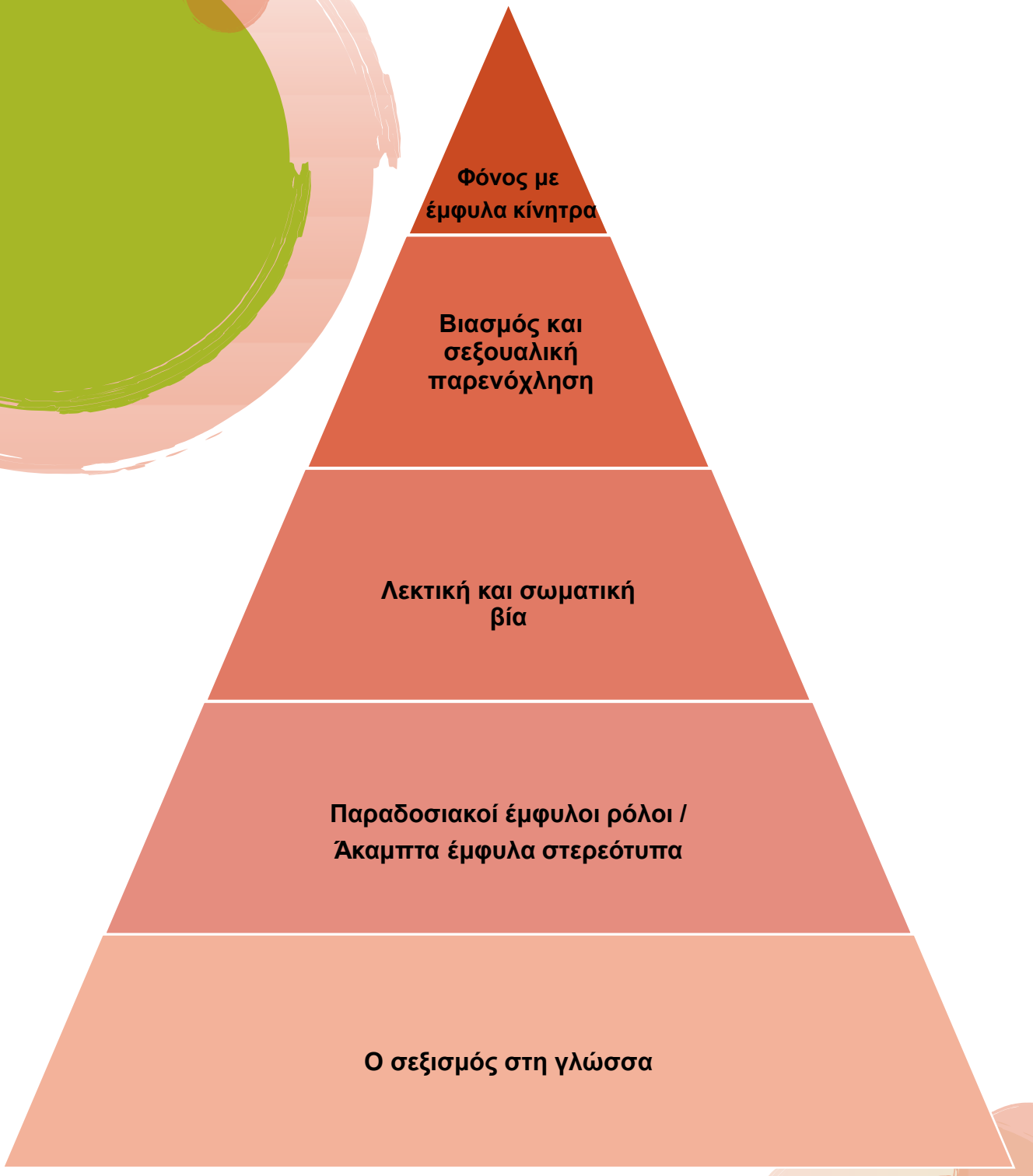
Φόνος με έμφυλα κίνητρα
Βιασμός και σεξουαλική παρενόχληση
Λεκτική και σωματική βία
Παραδοσιακοί έμφυλοι ρόλοι / Άκαμπτα έμφυλα στερεότυπα
Ο σεξισμός στη γλώσσα

Μετά την ολοκλήρωση των έξι αυτών διδακτικών ενοτήτων, προτείνεται η υλοποίηση μιας ενδεικτικής βιωματικής δραστηριότητας. Το διδακτικό υλικό προτείνεται να αξιοποιηθεί στις δύο τελευταίες τάξεις του Δημοτικού (Ε΄ και ΣΤ΄), στο Γυμνάσιο και στη Γ΄ Λυκείου. Τέτοιου είδους θεματικές μπορούν να ενταχθούν στη διδακτική διαδικασία με αφορμή θέματα της επικαιρότητας, περιστατικά της σχολικής πραγματικότητας, κείμενα από σχετικά γνωστικά αντικείμενα, σχολικές εκδηλώσεις, εορτασμούς παγκόσμιων ημερών ή εβδομάδων. Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζουμε τις διδακτικές ενότητες που διαμορφώσαμε, ενδεικτικές τάξεις υλοποίησής τους και προτεινόμενη διάρκεια της διδακτικής διαδικασίας.

Διδακτικές ενότητες	Τάξεις	Διάρκεια
1. Η γλώσσα διακρίνει τους ανθρώπους ανάλογα με το φύλο τους	Α΄ και Β΄ Γυμνασίου	1 διδακτική ώρα
2. Στερεότυπα για άνδρες και γυναίκες	Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού	2 διδακτικές ώρες
3. Λεκτική και σωματική βία	Γ΄ Γυμνάσιο, Α΄ και Β΄ Λυκείου	2 διδακτικές ώρες
4. Βιασμός και σεξουαλική παρενόχληση	Β΄ και Γ΄ Λυκείου	2 διδακτικές ώρες
5. Φόνος με έμφυλα κίνητρα	Β΄ και Γ΄ Λυκείου	2 διδακτικές ώρες
6. Βιωματικές δραστηριότητες	1η δραστηριότητα: Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού, Γυμνάσιο 2η δραστηριότητα: Λύκειο	1 διδακτική ώρα

Οι παραπάνω διδακτικές ενότητες μπορούν να διδαχθούν:

- η καθεμία μεμονωμένα και αυτόνομα,
- συνδυαστικά ανάλογα με τις τάξεις (π.χ. συνδυασμός 1ης-2ης ενότητας, συνδυασμός 4ης-5ης ενότητας),
- όλες οι ενότητες (με τις κατάλληλες προσαρμογές) στο πλαίσιο ενός ευρύτερου πρότζεκτ.

Επίσης, ο/η εκπαιδευτικός έχει την ευελιξία να επιλέξει μεμονωμένα συγκεκριμένες δραστηριότητες από κάθε διδακτική ενότητα. Σε κάθε περίπτωση,

στόχος μας είναι να δώσουμε βασικές και ενδεικτικές κατευθύνσεις στους/στις εκπαιδευτικούς και να τους/τις εμπνεύσουμε να διαμορφώσουν το δικό τους διδακτικό υλικό, λαμβάνοντας υπόψη παράγοντες, όπως η ηλικία, τα ενδιαφέροντα και η δυναμική των μαθητών/τριών τους.

Βασικό περιορισμό για την υλοποίηση του προτεινόμενου διδακτικού υλικού θεωρούμε ότι συνιστούν οι συχνά αρνητικές στάσεις και οι επιφυλάξεις των εκπαιδευτικών. Οι συζητήσεις για θέματα ρατσισμού και σεξισμού συχνά μπορεί να θεωρούνται από τους/τις εκπαιδευτικούς «ακατάλληλες» και «επικίνδυνες» για την «ομαλή» και «ελεγχόμενη» λειτουργία της τάξης. Με άλλα λόγια, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται να προτιμούν περισσότερο την ιδεολογική ουδετερότητα της διδακτικής διαδικασίας ώστε να μην επηρεαστεί η σύνθεση και η δυναμική της τάξης (Τσάμη κ.ά. 2019). Υπό αυτή την έννοια, το παρόν διδακτικό υλικό φιλοδοξεί να πείσει τους/τις εκπαιδευτικούς ότι είναι σημαντικότερη η ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών σε θέματα κοινωνικών διακρίσεων και ανισοτήτων από την διατήρηση ενός «ιδεολογικά διαχειρίσιμου» κλίματος στην τάξη. Αξίζει δε να σημειωθεί ότι η «ομαλή» και «ελεγχόμενη» ιδεολογική διαχείριση της τάξης πολλές φορές αποσιωπά ή/και αναπαράγει γλωσσικά, κοινωνικά και έμφυλα στερεότυπα και φυσικοποιεί κοινωνικές ανισότητες και διακρίσεις (Τσάκωνα κ.ά. 2020).

Βιβλιογραφία:

Clark, R. & Ivanič, R. (1999). “Editorial. Raising critical awareness of language: A curriculum aim for the New Millennium”. *Language Awareness* 8 (2), 63-70.

Fairclough, N. (1989). *Language and Power.* London & New York: Longman.

Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.* London & New York: Longman.

Καραγιάννη, Ε., Αναστασοπούλου, Ε., Δάντη, Α., Δοκοπούλου, Μ., Πανταζίδου, Μ., Χαραμής, Π., Χρουσαλά, Ρ. & Χρυσή, Β. (2018). *Οδηγός για την Ένταξη της Οπτικής του Φύλου στα Προγράμματα Σπουδών και στα Διδακτικά Βιβλία και Υλικά.* Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Μονάδα: Εκπαιδευτική και Σχολική Δημοκρατία, Ισότητα Φύλων, Δικαιώματα.

Κοσμάτος, Β., Νικολαΐδης, Γ. & Δεληστάθης, Α. (2020). *Η Ισότητα των Φύλων στην Εκπαίδευση Ενηλίκων. Οδηγός Υλοποίησης Εκπαιδευτικών-Επιμορφωτικών Δράσεων.* Θεσσαλονίκη: Συμμαχία των Φύλων, Ίδρυμα

Χάινριχ Μπελ Ελλάδας.
Τσάκωνα, Β., Καραχάλιου, Ρ. & Αρχάκης, Α. (2020). «Μετανάστευση και κριτικός γραμματισμός: Η περίπτωση του ρευστού ρατσισμού». Στο Σπύρος Σοφοκλέους (επιμ.), *Πρακτικά του 3ου Διεθνούς Συνεδρίου: «Γραμματισμός και Σύγχρονη Κοινωνία: Ταυτότητες, Κείμενα, Θεσμοί»*. Κύπρος, Λευκωσία, 11-12 Οκτωβρίου 2019, 525-539 (βλ. http://www.pi.ac.cy/pi/files/epimorfosi/synedria/literacy/2019/3rd_Lit_Con_Proceedings.pdf).
Τσάμη, Β., Καπογιάννη, Ε., Τσάκωνα, Β. & Αρχάκης, Α. (2019). «Το χιούμορ και η διδακτική του αξιοποίηση στο πλαίσιο του κριτικού γραμματισμού: Ανίχνευση των στάσεων των εκπαιδευτικών». Ανακοίνωση στο14th International Conference on Greek Linguistics (ICGL14). Πάτρα, Ελλάδα, 5-8 Σεπτεμβρίου.
Van Dijk, T.A. (1991). *Racism and the Press.* London: Routledge.

Χρήσιμοι ηλεκτρονικοί σύνδεσμοι

https://www.kethi.gr/
https://diotima.org.gr/v
https://kakopoiisi.gr/kakopoiisi/
http://womensos.gr/
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-factsheet_el.pdf
https://www.amnesty.gr/action/campaigns/21966/sex-horis-synainesi-einai-viasmos
https://www.hamogelo.gr/gr/el/ta-nea-mas/asfaloshellip-kalokairi-seksoualiki-kakopoiisi-paidion-aples-alla-simantikes-simvoules/
http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi6/a9.pdf
https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/emfyli-via-sexismos-apo-ti-ritoriki-sti-viaii-praxi/
https://gr.boell.org/sites/default/files/2020-12/Guidebook%20-%20Gender%20Equality%20in%20Education%20of%20Adults%20EL.pdf
http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=2030&Itemid=421&lang